

بسم الله الرحمن الرحيم

دوره آموزش تخصصی ارزیابی اثرات زیست محیطی EIA
بسته آموزشی پانزدهم
روش ها و مهارت‌های دفاع از پروژه

موضوع آموزش : آشنائی با مراحل مختلف تأیید گزارشات EIA و ارائه روش ها و مهارت‌های دفاع از گزارش
EIA

هدف از موضوع آموزش : آموزش روش‌های عملی دفاع از گزارش EIA و آشنائی با مراحل مختلف تأیید
گزارشات EIA در مراجع ذی صلاح داخلی .

جزوه درسی روش ها و مهارت‌های دفاع از پروژه

مروری بر قوانین و رویه مطالعات ارزیابی محیط زیست در کشور جمهوری اسلامی ایران

قوانین و مقررات مرتبط با ارزیابی محیط زیست

تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

الف) در طول برنامه دوم کلیه فعالیت های اقتصادی و اجتماعی بایستی با رعایت ملاحظات محیط زیستی صورت گرفته و به این منظور اجرای موارد زیر الزامی است:

- ۱- طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی باید قبل از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان سنجی و مکان یابی بر اساس الگوهای مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست مورد ارزیابی قرار گیرد.
- ۲- انجام هر گونه فعالیت صنعتی و معدنی باید با در نظر گرفتن اهداف توسعه پایدار در چارچوب ضوابط و استانداردهای محیط زیست باشد.
- ۳- بهره برداری از منابع طبیعی کشور باید بر اساس توان بالقوه منابع محیط زیست و ظرفیت قابل تحمل محیط صورت گیرد به نحوی که ضمن بهره مندی صحیح از منابع طبیعی موجبات حفظ تعادل و تناسب محیط زیست فراهم شود.

آیین نامه اجرایی بند الف تبصره ۸۲ قانون پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

ماده ۱- طرح ها و پروژه های بزرگ موضوع ردیف (۱) بند الف تبصره ۸۲ قانون برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بنا به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط زیست توسط شورای عالی حفاظت محیط زیست تعیین می شود.

تبصره- سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است الگوهای ارزیابی طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی را بر حسب اولویت تهیه و جهت تصویب به شورای عالی حفاظت محیط زیست ارائه نماید.

مصوبه ۱۳۸ شورای عالی حفاظت محیط زیست

۱- مجربان پروژه های زیر موظفند به همراه گزارش امکان سنجی و مکان یابی، نسبت به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست پروژه اقدام نمایند.

الف) کارخانجات پتروشیمی (ب) پالایشگاه ها (ج) نیروگاهها

د) صنایع فولاد (ه) سدها و دیگر سازه های آبی

و) شهرک های صنعتی (ز) فرودگاهها

تبصره ۱- سازمان حفاظت محیط زیست موظف است الگوی گزارش ارزیابی محیط زیست را پس از تصویب شورای عالی حفاظت محیط زیست به مجربان پروژه ها اعلام نماید.

تبصره ۲- شروع عملیات اجرایی پروژه های یاد شده پس از تصویب گزارش ارزیابی محیط زیست توسط سازمان حفاظت محیط زیست خواهد بود.

تبصره ۳- سازمان حفاظت محیط زیست موظف است در مدت زمانی که در تبصره (۱) تعیین خواهد شد، نظر خود را در مورد گزارش ارزیابی محیط زیست به مسئول پروژه ابلاغ نماید.

تبصره ۴- در صورت وجود اختلاف نظر طبق ماده ۷ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست عمل می گردد. شورای عالی حفاظت محیط زیست به موجب مصوبات بعدی طرح ها و پروژه های بزرگ بیشتری را مشمول ارزیابی محیط زیست قرار داد.

در حال حاضر سازمان حفاظت محیط زیست الگوی ارزیابی محیط زیست جهت پروژه هایی که نیاز به ارزیابی دارند را تهیه و خلاصه آن را ابلاغ نموده است. (۲)

ماده ۶۱ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

در بند (ب) ماده ۶۱ قانون برنامه سوم توسعه کشور آمده است:

مبادله موافقتنامه طرح های عمرانی انتفاعی و غیرانتفاعی جدید صرفاً پس از طی مراحل زیر مجاز خواهد بود:

- ۱- انجام مطالعات مبنی بر وجوه توجیه فنی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی
- ۲- انجام مطالعات طراحی تفصیلی
- ۳- حصول اطمینان از وجود اعتبار کافی و یا تأمین منابع، با توجه به تعهدات طرح های عمرانی در دست اجرای هر یک از دستگاههای اجرایی

ماده ۸۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

در بند (ج) از ماده ۸۵ قانون برنامه سوم توسعه آمده است:

در مورد طرح های دولتی که از تسهیلات مالی خارجی استفاده می کنند دستگاههای اجرایی موظف به رعایت موارد ذیل خواهند بود.

- ۱- تمامی طرح ها با مسئولیت وزیر و یا بالاترین مقام اجرایی دستگاه ذیربط و تأیید شورای اقتصاد، دارای توجیه فنی، اقتصادی و مالی باشند و مجموع هزینه های اجرایی کامل آنها از سقف های تعیین شده تجاوز نکند. تعیین زمان بندی دریافت و بازپرداخت تسهیلات هر طرح و میزان استفاده از آن ساخت داخل با توجه به ظرفیت ها، امکانات و توانایی های داخلی و با رعایت قانون حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی تولیدی و صنعتی و اجرایی کشور در اجرای پروژه ها و ایجاد تسهیلات به منظور صدور خدمات مصوب ۱۳۷۵/۲/۱۲ و نیز رعایت شرایط محیط زیستی در اجرای هر یک از طرح ها باید به تصویب شورای اقتصاد برسد.

ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

کلیه طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی باید پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان سنجی و مکان یابی بر اساس ضوابط پیشنهادی شورای عالی حفاظت محیط زیست و مصوب هیأت وزیران مورد ارزیابی محیط زیست قرار گیرند، رعایت نتایج توسط مجریان طرح ها و پروژه های مذکور الزامی است.

نظارت بر حسن اجرای این ماده بر عهده سازمان برنامه و بودجه می باشد.

تبصره- سازمان حفاظت محیط زیست موظف است راهکارهای عملی و اجرائی پروژه های عمرانی و اشتغال زایی در مناطق حفاظت شده را به طریقی فراهم نماید که ضمن رعایت مسائل محیط زیستی، طرح های توسعه عمرانی متوقف نگردد.

ماده ۱۲۲ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

الف) وزارت نفت مجاز است بنا به تقاضای بخش خصوصی یا تعاونی رأساً، یا با مشارکت خارجی که دارای توان مالی کافی بوده و تقاضای آن ها دارای توجیه فنی و اقتصادی و محیط زیستی باشد، مجوز احداث پالایشگاه و واحدهای تولید سایر محصولات وابسته به صنایع نفت را صادر کند.

ب) وزارت نیرو مجاز است بنا به تقاضای بخش خصوصی یا تعاونی رأساً، یا با مشارکت خارجی که دارای توان مالی کافی بوده و تقاضای آنها دارای توجیه فنی اقتصادی و محیط زیستی باشد، مجوز لازم برای احداث نیروگاه و تولید برق صادر کند و شرایط از جمله تسهیلات مربوط به تبدیل درآمد شرکت های مذکور به ارز و تضمین خرید برق اینگونه واحدها را مشخص و اعلام کند.

ماده ۱۰ آیین نامه اجرایی نحوه جلوگیری از آلودگی صوتی (مصوب ۱۳۷۸/۴/۱ هیأت وزیران)

احداث و توسعه و تغییر محل فرودگاهها، پایانه های حمل و نقل و توقفگاههای دائمی نقلیه موتوری سنگین موکول به انجام ارزیابی محیط زیست بر اساس الگوی مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست و تأیید سازمان حفاظت محیط زیست برای استقرار در محل مناسب از جهت رعایت حدمجاز آلودگی صوتی می باشد.

تبصره- انجام ارزیابی محیط زیست در فرودگاهها با همکاری سازمان هواپیمایی کشور انجام خواهد شد.

آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب (مصوب ۱۳۷۳/۳/۱۶ هیأت وزیران)

ماده ۱۱- وزارتخانه های صنایع، کشور، کشاورزی و جهاد سازندگی هنگام صدور مجوز احداث و توسعه واحدها و مجتمع های صنعتی- معدنی- کشاورزی- دامداری- مرغداری و کشتارگاه یا سایر مراجع صدور مجوز واحدها و مجتمع های فوق الذکر موظفند استانداردها و مقررات لازم الرعایه موضوع ماده (۵) این آیین نامه را به متقاضیان ابلاغ نمایند.

صدور پروانه بهره برداری از واحدهای مذکور موکول به رعایت استانداردها و مقررات فوق الذکر است.

قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا (مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ مجلس، اصلاحی ۱۳۸۳)

ماده ۱۲- احداث کارخانجات و کارگاههای جدید توسعه و تغییر محل و یا خط تولید کارخانجات و کارگاههای موجود مستلزم رعایت ضوابط و معیارهای سازمان حفاظت محیط زیست می باشد.

ماده ۱۳- وزارتخانه های صنایع و معادن و جهاد کشاورزی هنگام صدور جواز تأسیس رهنوشتی از جواز تأسیس مربوط به سازمان حفاظت محیط زیست ارسال خواهند نمود.

دارندگان جواز تأسیس مذکور موظفند محل استقرار واحدهای صنعتی و یا تولیدی خود را طبق ضوابط استقرار موضوع ماده ۱۲ این قانون تعیین نمایند.

صدور برنامه بهره برداری موکول تأیید استقرار با رعایت ضوابط موضوع ماده ۱۲ فوق بر اساس اعلام سازمان حفاظت محیط زیست می باشد.

تبصره ۱- احداث نیروگاهها، پالایشگاهها، کارخانجات پتروشیمی، کارخانجات صنایع نظامی، فرودگاهها، ترمینال های بارگیری موکول به رعایت ضوابط و معیارهای سازمان حفاظت محیط زیست از لحاظ محل استقرار می باشد (۱)

آیین نامه (الگوی) ارزیابی اثرات محیط زیست مصوبه شماره ۱۵۶ شورای عالی حفاظت محیط زیست

در اجرای مصوبه شورای عالی حفاظت محیط زیست مورخ ۱۳۷۳/۱/۲۳ الگوی گزارش ارزیابی محیط زیستی به شرح زیر تعیین می گردد.

ماده ۱- مجریان طرح ها و پروژه های مندرج در ماده دو موظفند به همراه گزارش امکان سنجی و مکان یابی پروژه ها نسبت به تهیه گزارش ارزیابی محیط زیست مطابق این الگو اقدام نمایند.

ماده ۲- طرح ها و پروژه هایی که مشمول این الگو می شوند عبارتند از:

(۱) کارخانجات پتروشیمی در هر مقیاس

(۲) پالایشگاهها در هر مقیاس

(۳) نیروگاهها با ظرفیت تولیدی بیش از یکصد مگاوات

(۴) صنایع فولاد در دو بخش زیر

(الف) واحدهای تهیه کننده خوراک ذوب و ذوب با ظرفیت تولیدی بیش از ۳۰۰ هزار تن در سال

(ب) واحدهای نورد و شکل دهی با ظرفیت تولیدی بیش از صد هزار تن در سال

(۵) سدها و سازه های دیگر آبی در سه بخش زیر:

(الف) سدهای با ارتفاع بیش از ۱۵ متر و یا دارای ساختارهای جنبی بیش از ۴۰ هکتار و یا مساحت دریاچه بیش از چهارصد هکتار

تبصره ۱- سدهای باطله (نگهداشت مواد آلوده) در هر اندازه شامل ارزیابی محیط زیستی می باشد.

(ب) دریاچه های انسان ساخت در مساحت بیش از چهارصد هکتار

تبصره ۲: اندازه دریاچه های پرورش آبزیان در مقیاس کوچکتر از چهارصد هکتار با هماهنگی وزارت جهاد سازندگی و سازمان حفاظت محیط زیست تعیین می شود.

(ج) طرح ها و پروژه های آبیاری و زهکشی در وسعت بیش از پنج هزار هکتار

(۶) شهرک های صنعتی (با هر عنوان) در وسعت بیش از یکصد هکتار

(۷) فرودگاهها با طول باند بیش از دو هزار متر

ماده ۳- طرح ها و پروژه های هفت گانه فوق (بدون در نظر گرفتن ابعاد آن) در صورتی که در فاصله تأثیرگذار و یا تأثیرپذیر از طرح ها و پروژه های مندرج در ماده ۲ قرار گیرند مشمول ارزیابی اثرات محیط زیست می باشد.

ماده ۴- طرح ها و پروژه های هفت گانه فوق (بدون در نظر گرفتن ابعاد آن) در صورتی که در فاصله تأثیرپذیر یا درون مناطق ویژه زیستی قرار گیرند مشمول ارزیابی محیط زیست می باشد.

تبصره ۱: فهرست مناطق ویژه زیستی همراه با موقعیت و فاصله تأثیرپذیری آن ها که به تصویب مراجع رسمی رسیده باشد توسط سازمان حفاظت محیط زیست به طور منظم منتشر می گردد.

تبصره ۲: فهرست موقعیت و فاصله تأثیرپذیری و تأثیرگذاری طرح ها و پروژه های هفت گانه موجود در کشور (مطابق تعاریف ماده ۲) توسط سازمان حفاظت محیط زیست تهیه و منتشر می گردد.

ماده ۵- مجریان طرح ها و پروژه هایی که مشمول ارزیابی اثرات محیط زیست می باشند گزارش اجمالی به سازمان حفاظت محیط زیست ارائه می نمایند و سازمان پس از بررسی حداکثر ظرف مدت یک ماه نکات حساسی را که باید در ارزیابی مورد توجه مجریان قرار گیرد اعلام می نماید.

تبصره- کلیه آیین نامه ها و مقررات محیط زیستی که به تصویب مراجع رسمی رسیده و رعایت آنها در ارزیابی اثرات محیط زیست الزامی است توسط سازمان حفاظت محیط زیست تهیه و در اختیار مجریان قرار داده می شود.

ماده ۶- مجریان طرح ها و پروژه های مشمول این الگو موظفند با توجه به نکات اعلام شده توسط سازمان حفاظت محیط زیست و آیین نامه های مربوطه اقدام به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست نمایند. گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست بایستی توسط افراد متخصص، مراکز علمی و شرکت های تخصصی که صلاحیت آنها به تصویب مراجع ذیربط رسیده باشد تهیه شود.

تبصره: تا زمان شکل گیری شرکت های تخصصی و مراکز علمی و افراد متخصص سازمان برنامه و بودجه با هماهنگی سازمان حفاظت محیط زیست فهرست مقدمات منتشر می نمایند.

ماده ۷- ارزیابی اثرات محیط زیست برای دو وضعیت دوره ساخت و دوره بهره برداری به تفکیک فعالیت های اصلی تهیه گردیده و تهیه کنندگان اقدامات اصلی برای کاهش اثرات منفی محیط زیست و هزینه های آنرا نیز ارائه می نمایند.

(الف) با توجه به ابعاد گسترده محیط زیست اجرای طرح یا پروژه توصیه نمی شود.
(ب) اجرای طرح یا پروژه با تمهیدات لازم برای کاهش اثرات محیط زیست قابل اجرا می باشد. (هزینه ها ذکر شود)

(ج) طرح یا پروژه بدون تمهیدات گسترده برای کاهش اثرات محیط زیست قابل اجرا می باشد.
ماده ۸- سازمان حفاظت محیط زیست با توجه به ضوابط اعلام شده نظر نهایی خویش را حداکثر ظرف سه ماه اعلام می نماید.

تبصره ۱: به منظور هماهنگی امور مربوطه به ارزیابی محیط زیست طرح ها و پروژه ها (کمیته علمی ارزیابی زیست محیطی) متشکل از متخصصان و دانشگاهیان زیر نظر رئیس سازمان حفاظت محیط زیست با ترکیب زیر تشکیل گردیده و مسئولیت امور علمی مربوط به ارزیابی ها را به عهده خواهد داشت.

- رئیس سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان رئیس کمیته
- پنج نفر از متخصصان و دانشگاهیان به انتخاب رئیس سازمان
- نماینده سازمان برنامه و بودجه
- نماینده سازمان جنگل ها و مراتع کشور
- نماینده موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران
- نماینده وزارت یا سازمان مربوطه به طرح ارزیابی شده

تبصره ۲: هرگاه بر اساس ارزیابی محیط زیست اجرای هر یک از طرح ها و پروژه های عمرانی و یا بهره برداری از آنها بر اساس نتایج ارزیابی و قانون و مقررات مربوط به حفاظت محیط زیست مغایرت داشته باشد. سازمان مورد را به وزارتخانه یا موسسه اعلام خواهد نمود تا با همکاری سازمان های ذیربط به منظور رفع مشکل در طرح مذکور تجدید نظر به عمل آید.

در صورت وجود اختلاف نظر طبق تصمیم رئیس جمهور عمل خواهد شد.

ماده ۹- ابعاد مورد بررسی برای اثرات محیط زیست در مورد همه طرح ها و پروژه های هفت گانه پس از بررسی وضعیت محیط زیست موجود در چهار بخش به شرح زیر صورت می پذیرد.

الف) اثرات محیط زیست بر محیط فیزیکی

- اثرات بر خاک: مورفولوژی و کیفیتی
- اثرات بر آب: کمیت آب و کیفیت آب
- اثرات بر اقلیم، هوا، و صوت: تغییرات هوا و بارش، کیفیت هوا
- اثرات ثانویه بین خاک، آب، هوا

ب) اثرات محیط زیست بر محیط های طبیعی

- اثرات بر گونه های گیاهی
- اثرات بر گونه های جانوری
- اثرات بر زیستگاهها، چشم اندازها و مسیر مهاجرت پرندگان

ج) اثرات محیط زیست بر محیط های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

- اثرات بر سلامت و محیط بهداشتی مردم
- اثر بر محیط اجتماعی: اشتغال، مسکن، آموزش
- اثر بر محیط فرهنگی: اعتقادات فرهنگی و مذهبی مردم، میراث فرهنگی

د) اثرات محیط زیست بر طرح های توسعه

- ۱) اثر بر سایر طرح های توسعه کشاورزی، صنعتی و خدماتی منطقه
- ۲) اثر بر طرح آمایش منطقه
- ۳) اثر بر کاربری اراضی منطقه (۱)

راهکارها و راهنمای اجرایی آیین نامه (الگوی) ارزیابی اثرات محیط زیست

آیین نامه ارزیابی اثرات محیط زیست که در ده ماده و هشت تبصره در جلسه مورخ ۱۳۷۶/۱۰/۲ شورایعالی حفاظت محیط زیست به تصویب رسید. مجریان طرح ها و پروژه های مندرج در ماده ۲ این آیین نامه را موظف به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست می نماید.

به منظور محقق ساختن اهداف این آیین نامه و اجرای نظام مند مفاد آن و با هدف سهولت و سرعت بخشیدن به فرایند بررسی و بازنگری گزارش های ارزیابی، دفتر ارزیابی محیط زیست سازمان حفاظت محیط زیست بر اساس شرح وظایف تعیین شده در الگوی چارچوبی اصولی و هماهنگ برای تهیه گزارش ارزیابی اجمالی (ماده ۵) و گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست (ماده ۶) و نیز مراحل گردش کار بازنگری و ارزشیابی گزارش ها از دریافت تقاضای بررسی تا اعلام پاسخ نهایی به متقاضی به شرح زیر تدوین نموده است.

نخستین گام برای دستیابی به این هدف تبیین و تعیین مراحل قانونی نحوه ارسال و گردش کار گزارش ها در سازمان می باشد. گام بعدی در تدوین راهکار اجرایی آیین نامه مورد اشاره ارائه چارچوب و راهنما برای تهیه خلاصه طرح و ارزیابی اجمالی است.

راهنمای تهیه فرم (گزارش) خلاصه طرح (حداکثر در ۱۲ صفحه)

- ۱- نام شرکت
- ۲- نام کارفرما
- ۳- نام پروژه
- ۴- نام و آدرس مجری پروژه

- ۵- هدف از اجرای پروژه و لزوم انجام آن
- ۶- نوع و ویژگی های عمومی پروژه
- ۷- فازهای اجرایی پروژه و زمان بندی آنها(آماده سازی، ساخت و ساز و...)
- ۸- فعالیت های پروژه(خط تولید و فعالیت های جانبی)
- ۹- نوع و میزان منابع و مواد اولیه مصرفی و محل تأمین آن ها، ظرفیت تولید و نوع محصولات اصلی و جانبی
- ۱۰- محل پیشنهادی برای اجرای پروژه، گزینه های مکان یابی و دلایل انتخاب مکان یا مکان های پیشنهادی
- ۱۱- نیازهای زیربنایی(راه، خدمات عمومی، مسکن و...) و امکانات موجود
- ۱۲- برآورد نیروی انسانی موردنیاز
- ۱۳- وضعیت عمومی محیط زیست منطقه و حساسیت آن
- ۱۴- ارائه نقشه وضعیت محدوده اجرای طرح نسبت به نزدیک ترین مناطق چهارگانه سازمان حفاظت محیط زیست
- ۱۵- فهرستی از انواع آلاینده ها و پسماندهای ویژه(آلاینده های هوا، فاضلاب های صنعتی و بهداشتی، زائدات و ضایعات و زباله، سروصدا و پرتوها و... تولید شده در فرآیندها و عملیات)
- ۱۶- فهرست پیامدهای مثبت و مفید و آثار منفی(نامطلوب) اجرای طرح
- ۱۷- دامنه و اهمیت مهم ترین جنبه محیط زیستی طرح
- ۱۸- فهرست اقدامات پیشگیری، کنترل، کاهش هر یک از آثار محیط زیستی

دستورالعمل بررسی گزارش های ارزیابی

ماده ۱- اهداف

- ۱- اجرای ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه کشور
- ۲- بررسی گزارش های ارزیابی واصل شده به سازمان حفاظت محیط زیست و تصمیم گیری در مورد آن
- ۳- نظارت بر حسن اجرای طرحهایی که ارزیابی محیط زیست آنها انجام شده و به تأیید سازمان حفاظت محیط زیست رسیده است و اطمینان از تطابق فعالیت ها با برنامه مدیریتی تأیید شده

ماده ۲- کمیته بررسی

کمیته بررسی در مورد گزارشات ارزیابی محیط زیست با ترکیب زیر تشکیل می گردد.

- ۱- معاون محیط زیست انسانی(رئیس کمیته)
 - ۲- مدیر کل دفتر ارزیابی زیست محیطی(دبیر کمیته)
 - ۳- کارشناس مسئول دفتر ارزیابی زیست محیطی
 - ۴- نماینده معاونت محیط زیست طبیعی و تنوع زیستی
 - ۵- متخصص دانشگاهی
 - ۶- یک نفر از NGO ها با انتخاب شبکه
 - ۷- مدیرکل حفاظت محیط زیست استان ذیربط با نماینده تام الاختیار ایشان
 - ۸- نماینده سازمان مدیریت و برنامه ریزی(با استناد به ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه)
 - ۹- نماینده کارفرما فقط در بخشی از جلسات جهت ارائه توضیحات
- دبیرخانه کمیته بررسی در دفتر ارزیابی زیست محیطی خواهد بود.

ماده ۳- گردش کار کمیته بررسی

زمان تشکیل کمیته به صورتی خواهد بود که بتوان در مورد گزارش های ارزیابی واصل شده در زمان مقرر تصمیم گیری نمود.

- ۱- ارائه خلاصه ای از پروژه یا طرح مشمول ارزیابی توسط دبیر کمیته
- ۲- ارائه خلاصه ای از وضعیت مکان یابی و مقبولیت طرح یا پروژه در سطح استان مربوطه توسط مدیرکل حفاظت محیط زیست استان
- ۳- اعلام نکات ضعف و قوت گزارش و پیشنهاد کارشناسی دفتر ارزیابی در خصوص نحوه برخورد با گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست طرح یا پروژه
- ۴- بحث و تبادل نظر و اعلام نظر نهایی در خصوص گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست طرح یا پروژه
- ۵- مصوبات با نظر اکثریت افراد انجام خواهد شد. افراد صاحب رأی عبارتند از (معاون محیط زیست انسانی- نماینده معاون محیط زیست طبیعی- نماینده اداره کل حفاظت محیط زیست استان- نماینده سازمان مدیریت و برنامه ریزی- متخصص دانشگاهی (۵)

مصوبه شماره ۱۶۶ مورخ ۱۳۷۸/۶/۳ شورای عالی حفاظت محیط زیست

شورای عالی حفاظت محیط زیست در جلسه مورخ ۱۳۷۸/۶/۳ به استناد ماده (۱) آیین نامه اجرایی تبصره ۸۲ قانون برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران تصویب نمود. کلیه طرح ها و پروژه های جدید مربوط به ایجاد واحدهای کشت و صنعت با وسعت پنج هزار هکتار و بالاتر مشمول تهیه و ارائه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست در مرحله امکان سنجی می گردند.

مصوبه صورتجلسه مورخ ۱۳۷۸/۱۰/۳ شورای عالی حفاظت محیط زیست

شورای عالی حفاظت محیط زیست ماده یک آیین نامه اجرایی تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران موافقت نمود. طرح ها و پروژه های زیر در مرحله امکان سنجی و مکان یابی مورد ارزیابی محیط زیستی قرار گیرد. اجرای این موافقت منوط به تهیه شرح خدمات و تدوین دستورالعمل ذیربط توسط سازمان حداکثر ظرف یکسال از تاریخ موافقت شورای عالی حفاظت محیط زیست می باشد.

- کشتارگاههای بزرگ صنعتی
- محل دفن زباله شهری مراکز استانی و شهرهای با جمعیت بیش از ۲۰۰ هزار نفر و شهری جدید
- مراکز بازیافت صنعتی زباله (کارخانجات کمپوست)

شورای عالی حفاظت محیط زیست ضمن موافقت با تغییر کاربری ۷۰۰ هکتار از اراضی پارک ملی بمو به عنوان مستثنیات در استان فارس (مطابق نقشه مورد توافق وزیر مسکن و شهرسازی و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست)، موضوع توافق نامه مورخ ۱۳۷۷/۱۰/۱ که قبلاً جهت توسعه شهر صدرا براساس مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری اختصاص یافته بود، هر گونه ساخت و ساز و تغییر کاربری مغایر با طرح جامع پارک های ملی را در سایر محدوده های پارک ملی بمو ممنوع اعلام نمود.

مصوبه شماره ۱۹۶ مورخ ۱۳۸۰/۷/۲۵ شورای عالی حفاظت محیط زیست

شورای عالی حفاظت محیط زیست طرح های مشمول ارزیابی محیط زیست در جلسه مورخ ۱۳۸۰/۷/۲۵ تصویب نمود، موارد ذیل نیز مشمول ارزیابی محیط زیست می باشند.

۱- ارزیابی محیط زیست طرح ها و پروژه های بزرگ راه آهن

۲- ارزیابی محیط زیست طرح ها و پروژه های بزرگ راه های کشور

الگوی ذریبیط پروژه ها و طرح های مذکور با توافق وزارت راه و ترابری و سازمان حفاظت محیط زیست تهیه و به اجرا درمی آید.

مصوبه شماره ۲۳۷ مورخ ۱۳۸۱/۳/۲۱ شورای عالی حفاظت محیط زیست

شورای عالی حفاظت محیط زیست راجع به طرحهای مشمول ارزیابی محیط زیست در اجرای ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه، شورای عالی حفاظت محیط زیست طرح های گردشگری طبیعی (طبیعت گردی یا اکوتوریسم) را مشمول انجام ارزیابی محیط زیست تعیین و تصویب نمود.

مصوبه هیأت وزیران راجع به استفاده از منابع مالی و بلاعوض جهت مطالعات محیط زیست در زمینه ارزیابی - ارزش گذاری منابع، پایش، انرژی و محیط زیست

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۱/۵/۲ بنا به پیشنهاد شماره ۲۵۸۲۱-۱ مورخ ۱۳۸۰/۷/۲ سازمان محیط زیست حفاظت و به استناد بند ط تبصره ۲۱ قانون بودجه سال ۱۳۸۱ کل کشور تصویب نمود.

به سازمان حفاظت محیط زیست اجازه داده می شود حداکثر تا مبلغ ششصد هزار دلار منابع مالی بلاعوض جهت مطالعات محیط زیست در زمینه ارزیابی و ارزش گذاری منابع - پایش، انرژی و محیط زیست استفاده نماید. سازمان یاد شده موظف است فهرست پروژه هایی را که از محل مذکور تأمین اعتبار می شود به وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور برای اطلاع ارسال نماید.

مصوبه شماره ۲۴۹ مورخ ۸۲/۱۲/۲۷ شورای عالی حفاظت محیط زیست راجع به ارزیابی محیط زیست طرح و پروژه های بزرگ توسعه ای و ملی در سواحل کشور

شورای عالی حفاظت محیط زیست به استناد ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران طرح و پروژه های بزرگ توسعه ای و ملی در سواحل کشور را به شرح آیین نامه ذیل مشمول ارزیابی پیامدهای محیط زیستی تعیین نمود.

آیین نامه طرح های مشمول ارزیابی پیامدهای محیط زیستی در سواحل کشور

در راستای تکمیل آیین نامه ارزیابی اثرات محیط زیست مصوب جلسه دوم دی هزار و سیصد و هفتاد و شش شورای عالی حفاظت محیط زیست برای سواحل کشور مواد به شرح زیر به تصویب می رسد:

ماده ۱: این آیین نامه محدوده عرض اراضی ساحلی و مستحدث قانونی (۱) دریای خزر و خلیج فارس و دریای عمان و یک کیلومتر از خط مبدأ ساحلی تا حداکثر سه کیلومتر از ساحل در بر می گیرد.

ماده ۲: کلیه طرح های مشمول تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست در کشور (مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست) مستقل از مقیاس و اندازه آن ها در محدوده ارزیابی محیط زیستی ساحلی ملزم به تهیه گزارش اثرات محیط زیست هستند.

ماده ۳: سایر طرح های مشمول تهیه گزارش ارزیابی محیط زیست در این آیین نامه عبارتند از:

الف) طرح های صنعتی و خدمات مرتبط شامل:

- ۱- کارگاهها و مجتمع های صنعتی و خدمات مربوط به بیش از ۵۰۰۰ متر مربع
- ۲- نمایشگاههای دائمی صنعتی و خدماتی بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع
- ۳- انبارهای مواد شیمیایی و کالاهای خطرناک بیش از ۵۰۰۰ متر مربع
- ۴- کارگاههای فعالیت های عمرانی و راهسازی بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع
- ۵- ذخیره گاههای مواد سوختی بیش از یک میلیون لیتر
- ۶- پایانه های بار و مسافر بیش از ۵۰۰۰ متر مربع

ب) طرح های کشاورزی و خدمات مرتبط شامل

- ۱) واحدهای پرورش طیور، دام و سایر حیوانات اهلی و وحشی بیش از ۵ هکتار
- ۲) واحدهای پرورش ماهی و سایر آبزیان بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع
- پ) طرح های سازه های آبی، بنادر صیادی، پایانه های نفت و گاز و عملیات لایروبی در هر مقیاس
- ت) طرح های تأسیسات آبی و بهداشتی
- ۱) شبکه جمع آوری و واحدهای تصفیه و دفع فاضلاب در مقیاس شهری
- ۲) تصفیه خانه بزرگ آب در مقیاس شهری (بیش از ۵۰۰۰۰ متر مکعب)
- ث) طرح های دفع و دفن پسماند در مقیاس شهری
- ج) طرح های متفرقه شامل:

۱) مراکز نظامی و آموزشی با زیربنای بیش از ۵۰۰۰ متر مربع

۲) شهرک های توریستی بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع

۳) شهرک سینمایی بیش از ۵۰۰۰ متر مربع

۴- پارک ها و یا اردوگاههای تفریحی، آموزشی و پژوهشی و ورزشی بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع

ماده ۴: درون محدوده ارزیابی محیط زیست ساحلی، در نواحی حساس ویژه (مانند تالاب، شهر، جنگل و نزدیکی کوه به دریا) کلیه طرح های مندرج در ماده (۳) این آیین نامه مستقل از مقیاس ملزم به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست هستند.

تبصره- نواحی حساس ویژه درون حریم محیط زیست ساحلی به پیشنهاد مشترک سازمان حفاظت محیط زیست وزارت مسکن و شهرسازی و با همکاری دستگاههای ذیربط به تصویب شورایعالی حفاظت محیط زیست خواهد رسید.

تا زمان تعیین نواحی فوق الذکر، استعلام از سازمان حفاظت محیط زیست در مورد مکان طرح های مشمول این ماده ضروری است.

مصوبه ۲۵۰ مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۲۷ شورایعالی حفاظت محیط زیست راجع به ارزیابی محیط زیست فعالیت های صنعتی

به استناد ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم کلیه فعالیت های معدنی اعم از کان کنی، کان آرایی فرآوری مواد معدنی (به طور انفرادی یا مجتمع) را مشمول ارزیابی پیامدهای محیط زیستی تعیین و، تهیه گزارش ارزیابی محیط زیست بر اساس الگوهای مصوب ۱۳۷۶ شورایعالی حفاظت محیط زیست را به استثنای مواردی که با تفاهم دو دستگاه ظرف یک ماه از ابلاغ این مصوبه تعیین خواهد شد الزامی نمود.

بدیهی است صدور پروانه های اکتشاف و بهره برداری از معادن در مناطق چهارگانه مذکور کماکان تابع مقررات خاص خود و توافقات به عمل آمده بین سازمان حفاظت محیط زیست و وزات صنایع و معادن است. مورد مستثنی از ارزیابی محیط زیست به شرح ذیل می باشد:

فعالیت های مربوطه به کلیه مواد معدنی طبقه دو به استثنای زغال سنگ با ظرفیت مورد توافق طرفین به طور انفرادی یا مجتمع و خارج از مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست و فعالیت های معدنی فلزی با ظرفیت استخراج مورد توافق طرفین.

تحلیلی بر تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۳۷۳/۹/۲۰)

در این تبصره بر ضرورت انجام ارزیابی اثرات محیط زیست برای کلیه طرح های بزرگ تولیدی و خدماتی اشاره شده است.

در این تبصره بر این نکته تأکید شده است که ارزیابی می بایست بر اساس الگوی مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست صورت گیرد.

به این ترتیب مشاهده می شود که قانونگذار در برنامه دوم توسعه بر ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط زیست پی برده و ارزیابی اثرات محیط زیست را همطراز با ملاحظات محیط زیستی تلقی نموده است که می تواند قبل از اجرای هر نوع پروژه (که در این تبصره تنها پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی عنوان شده است) به عنوان یک اقدام پیشگیرانه مانع از بروز خسارات جبران ناپذیر بر محیط زیست شوند.

همچنین اجرای پروژه های ذکر شده منوط به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست و تأیید آن توسط سازمان حفاظت محیط زیست می باشد که این می تواند تا حدودی نوعی ضمانت اجرایی در خصوص انجام ارزیابی اثرات محیط زیست توسط مجریان پروژه ها تلقی گردد.

زیرا در صورت عدم انجام ارزیابی اثرات محیط زیست مجوزی جهت شروع عملیات اجرایی پروژه ها صادر نخواهد شد.

این تبصره نشان دهنده توجه قانونگذار بر موارد زیر می باشد:

- ۱- اهمیت و ضرورت حفظ محیط زیست
- ۲- انجام اقدامات پیشگیرانه به منظور حفاظت محیط زیست
- ۳- توجه به آثار زیانبار و جبران ناپذیری که برخی از طرح ها و پروژه ها در مراحل ساخت و بهره برداری بر روی محیط زیست می گذارند.

در این تبصره بر ضرورت انجام ارزیابی اثرات محیط زیست قبل از اجرای پروژه ها اشاره شده است. از تأکید قانونگذار بر این مسأله می توان نتیجه گرفت، ارزیابی اثرات محیط زیست خود نوعی اقدام پیشگیرانه می باشد که اثرات منفی احتمالی پروژه را به حداقل خواهد رساند.

همچنین انجام ارزیابی اثرات محیط زیست بر اساس الگوهای مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست خود نشان دهنده ایجاد یک نظام و چارچوبی مشخص و قانونی به منظور انجام یک ارزیابی مناسب محیط زیست از دیدگاه سازمان حفاظت محیط زیست می باشد و بدین ترتیب کلیه پارامترهای مورد نظر سازمان حفاظت محیط زیست به منظور حفظ محیط زیست در این الگو گنجانده شده است.

در این تبصره بر انجام ارزیابی اثرات محیط زیست در مرحله مطالعات امکان سنجی و مکان یابی پروژه اشاره شده است. با انجام ارزیابی اثرات محیط زیست در این مراحل از مطالعات می توان دریافت که آیا امکان اجرا و

انجام چنین طرح یا پروژه ای با توجه به توان سرزمین، موقعیت مکان پیشنهادی و همچنین شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و... منطقه امکان پذیر خواهد بود یا خیر و به این ترتیب می توان از مزایا و معایب اجرای پروژه و آثار و خسارات آن بر روی محیط زیست اطلاع حاصل نماید.

هر چند این تبصره حائز اهمیت می باشد ولیکن به عنوان یک قانون منسجم و کارآمد دارای اشکالاتی است که اجرای آن را به طور کامل در برخی موارد مشکل می نماید، یکی از این مشکلات عدم ضمانت اجرایی این تبصره می باشد.

تحلیلی بر ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷)

با توجه به متن ماده فوق الذکر به نظر می رسد که در این ماده به ظاهر قانونگذار بین پروژه های ملزم به ارزیابی و سایر پروژه هایی که به این امر نیاز ندارند تفکیک قائل شده و دسته نخست را طرح و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی معرفی نموده است.

اگرچه مرزبندی بین پروژه های ملزم به ارزیابی طی فرآیند ارزیابی و سایر پروژه ها امری مرسوم می باشد ولی دستاورد قانونگذار در این خصوص چندان دقیق و روشن نیست، چرا که مقصود از طرح ها و پروژه های بزرگ و واحدهای تولیدی و خدماتی مشخص نبوده، در نتیجه علاوه بر اینکه با سایر تفاسیر و توضیحاتی که ممکن است در ضوابط و یا دستورالعمل های دستگاه های مورد نظر از واژه بزرگ و تولیدی و خدماتی به عمل آید، احتمال عدول از قصد و نیت قانونگذار وجود دارد. (این موضوع در تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه نیز مشاهده می شود).

به هر حال تفسیر محدوده از واژه بزرگ ممکن است موجب شود بسیاری از طرح ها و فعالیت هایی که اثرات منفی و قابل توجهی نیز بر محیط زیست دارند به عنوان طرح یا پروژه تولیدی یا خدماتی تلقی نشوند. تأکید بر این واژه (بزرگ) می تواند در ذهن خواننده و یا مجریان قانون اینگونه برداشت شود که تنها پروژه های بزرگ نیازمند انجام ارزیابی اثرات محیط زیست می باشند (این در حالی است که مشخص نشده منظور قانونگذار از واژه بزرگ، مقیاس، سطح، خروجی و یا چه فاکتورهای دیگری می باشد).

هرچند در مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست پروژه های ملزم به انجام ارزیابی اثرات محیط زیست مشخص شده اند ولیکن در این مصوبات نیز منظور قانونگذار از پروژه بزرگ تعریف نشده است.

البته به نظر می رسد، از آنجایی که تشخیص بزرگ بودن طرح ها یا پروژه ها مشکل بوده و با توجه به معیارهای مختلف از جمله سطح، مقیاس، تعداد کارکنان، میزان سرمایه گذاری و میزان تولیدات و... به ناچار می بایست در مورد طرح یا پروژه ای این واژه به طور مستقل تعریف می شد، لذا شورای عالی حفاظت محیط زیست به طور موردی به این طرح ها و پروژه ها اشاره نموده است.

از جمله موارد حائز اهمیتی که در این ماده به چشم می خورد (علاوه بر ضرورت انجام ارزیابی اثرات محیط زیست برای کلیه طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی)، الزامی بودن رعایت نتایج ارزیابی توسط مجریان طرح ها و پروژه های مذکور می باشد.

گرچه معلوم نیست این الزام مورد توجه مجریان طرح ها و پروژه ها قرار گیرد و لیکن این الزام خود می تواند نوعی ضمانت اجرا برای این ماده قانونی تلقی گردد.

به هر حال چون مجریان بسیاری از طرح ها و پروژه های بزرگ (پیش بینی شده در مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست) دولتی می باشند، لذا به لحاظ روابط فی مابین نهادهای مختلف دولتی عملاً این الزام تا حدی مورد توجه و رعایت مجریان طرح ها و پروژه ها قرار خواهد گرفت.

در مورد مجریان غیر دولتی نیز موضوع از مصادیق رعایت ضوابط استقرار می باشد که در مورد کارخانجات و کارگاه ها اعمال می شود.

البته این الزام بدون تعیین ضمانت اجرا در قانون قید شده و در نتیجه خلأ قانونی در این زمینه مشهود بوده و تا حدی راه گریز برای مجریان طرح ها و پروژه ها از نظر عدم انجام ارزیابی یا عدم رعایت نتایج ارزیابی انجام شده وجود دارد.

از جمله موارد دیگری که با مطالعه این ماده مشاهده می شود، عدم توجه این ماده به دستگاه متولی و مسئول نظارت بر ارزیابی اثرات محیط زیست است به این معنا که سازمان حفاظت محیط زیست بموجب قوانین جاری کشور مسئولیت هماهنگی، نظارت بر فعالیت های محیط زیستی و امور مربوط به حفظ تعادل و تناسب محیط زیست از جمله ارزیابی اثرات محیط زیست را بر عهده دارد، در حالیکه در ماده ۱۰۵ مورد بحث این مسئولیت بر عهده سازمان مدیریت و برنامه ریزی قرار گرفته که قانوناً دارای هیچ گونه مسئولیت و دغدغه ای در زمینه حفاظت محیط زیست و ارزیابی محیط زیست نمی باشد.

ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه تقریباً مشابه تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه انشاء گردیده است و لیکن علی رغم مشابهت با این تبصره دارای تفاوت هایی نیز با آن می باشد که ذیلاً به این تفاوت ها اشاره خواهد شد.

مقایسه ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه و تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

- ماده ۱۰۵ قانون مورد بحث دارای نقطه قوتی نسبت به تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه می باشد و آن الزام آور بودن رعایت نتایج ارزیابی اثرات محیط زیست توسط مجریان طرح ها و پروژه ها می باشد، گرچه معلوم نیست این الزام مورد توجه مجریان طرح ها و پروژه ها قرار گیرد.

بهر حال چون مجریان بسیاری از طرح ها و پروژه های بزرگ (پیش بینی شده در مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست) دولتی هستند، لذا به لحاظ روابط فی ما بین نهادهای مختلف دولتی عملاً این الزام تا حدی مورد توجه و رعایت مجریان طرح ها و پروژه ها قرار خواهد گرفت. در مورد مجریان غیردولتی نیز موضوع از مصادیق رعایت ضوابط استقرار می باشد که در مورد کارخانجات و کارگاهها اعمال می شود.

البته این الزام بدون تعیین ضمانت اجرا در قانون قید شده و در نتیجه خلأ قانونی در این زمینه مشهود بوده و تا حدی راه گریز برای مجریان طرح ها و پروژه ها از نظر عدم انجام ارزیابی یا عدم رعایت نتایج ارزیابی انجام شده وجود دارد.

- نکته دیگر که در تفاوت این دو ماده دیده می شود، عدم توجه به حدود و صلاحیت و ساختار تشکیلاتی و جایگاه شورای عالی حفاظت محیط زیست در ماده ۱۰۵ می باشد، به این صورت که شورای عالی مذکور یک ترکیب و شورای سیاستگذاری و هماهنگ کننده و حتی تصویب کننده ضوابط می باشد و نه یک دستگاه ضابطه گذار مانند سازمان حفاظت محیط زیست، لذا تعیین شورای عالی بعنوان یک مرجع پیشنهاد دهنده با اهداف و جایگاهی که برای شورای عالی وجود دارد مغایر است.

ولی این اشکال و ایراد در تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم وجود ندارد. به عبارتی در تبصره ۸۲ مذکور الگوهای ارزیابی محیط زیست به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط زیست به تصویب شورای عالی محیط زیست می رسد که روال قانونی پیش بینی شده در تبصره مذکور منطقی و مناسبتر از ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه می باشد.

تحلیلی بر ماده ۶۱ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس این ماده طرح های عمرانی (انتفاعی و غیرانتفاعی) به مرحله اجرا درخواهند آمد که دارای توجیه محیط زیستی باشند. در این ماده بر ضرورت توجیه محیط زیستی طرح ها و پروژه ها اشاره شده است. و چنانچه یک طرح عمرانی دارای توجیه محیط زیستی نباشد امضاء و مبادله آن مجاز نخواهد بود. بدیهی است توجیه محیط زیستی یک طرح زمانی میسر و قابل تأیید و استناد می باشد که ارزیابی اثرات محیط زیست در خصوص آن طرح صورت گرفته و گزارش ارزیابی نیز مورد تأیید سازمان حفاظت محیط زیست قرار گیرد.

با توجه به توضیحات مذکور مسلماً بین واژه های ارزیابی اثرات محیط زیست و توجیه محیط زیستی تفاوت هایی وجود دارد که ذیلاً به آن اشاره خواهد شد. (این موضوع در مواد ۸۵ و ۱۲۲ از قانون برنامه سوم توسعه نیز مصداق دارد).

ارزیابی اثرات محیط زیست یا واژه (EIA) فرآیندی پیشگیرانه و مشخص که در طول یک پروسه با توجه به الگوهای پیش بینی شده در قانون، آثار محیط زیستی یک طرح یا پروژه را بررسی و نتایج حاصل را بیان می نماید، در توجیه محیط زیستی نیز می بایست آثار مخرب و جبران ناپذیر یک طرح یا پروژه بررسی شود ولیکن از نظر قانونی الزامی به منظور طی این فرآیند وجود نداشته و چنین الزام قانونی مشاهده نمی شود. ولیکن سازمان حفاظت محیط زیست در برخی موارد زمانی یک طرح و یا فعالیت عمرانی را دارای توجیه محیط زیستی تلقی می کند که این توجیه با مبادرت به انجام ارزیابی اثرات محیط زیست به نتیجه رسیده باشد و اینکه آیا قانوناً چنین الزامی وجود دارد یا خیر جای بحث می باشد.

در نتیجه برداشت سازمان حفاظت محیط زیست از توجیه محیط زیستی مفهومی نزدیک به ارزیابی اثرات محیط زیست است و اینکه آیا برداشت قانونگذار نیز به همین صورت می باشد یا خیر، مشخص نیست. اگرچه مقصود از مطالعات مبنی بر توجیه محیط زیستی و رابطه توجیهات فنی، اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی از نظر اولویت در ماده مذکور مشخص نشده است.

ولی می توان گفت که در خصوص طرح های عمرانی موضوع ماده ۶۱، ارزیابی پیامدهای محیط زیستی از نظر سازمان حفاظت محیط زیست الزامی می باشد.

در این ماده قانونگذار ضرورت توجیه و انجام مطالعات محیط زیستی را فقط محدود به طرح های انتفاعی و غیر انتفاعی دولتی می داند و به سایر طرح ها و پروژه ها هیچ گونه اشاره ای نکرده است، لذا در این ماده ضرورت انجام ارزیابی اثرات محیط زیست به طور کلی و عام برای هر نوع پروژه ای مطرح نشده تنها محدود به طرح های فوق الذکر می باشد.

همچنین با توجه به اینکه طرف مبادله موافقتنامه مذکور سازمان برنامه و بودجه می باشد ظاهراً به نظر می رسد نظارت بر ارزیابی اثرات محیط زیست مذکور نیز بر عهده این سازمان خواهد بود، این امر خود محل انتقاد بوده و شایسته است دستگاه متولی این امر یعنی سازمان حفاظت محیط زیست بعنوان ناظر بر ارزیابی های انجام شده، شناخته شود.

شایان ذکر است که تصویب ماده ۶۱ قانون برنامه سوم توسعه، یک موفقیت و پیشرفت جدی در زمینه حفاظت و مدیریت محیط زیست محسوب شده و شیوه بسیار موثری به منظور جلوگیری از اجرای بسیاری از طرحهای عمرانی دولتی است که قبلاً بدون انجام مطالعات ارزیابی پیامدهای محیط زیستی تصویب و به اجرا درمی آمدند.

تحلیلی بر ماده ۸۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

همانطور که مشاهده می شود طرح های دولتی که خواهان اخذ تسهیلات خارجی می باشند، بایستی دارای شرایط زیر باشند:

۱- توجیه فنی، اقتصادی و مالی

۲- رعایت شرایط محیط زیستی

بدیهی است در این ماده عبارت شرایط محیط زیستی نمی تواند مفهوم و معنایی جز توجیه محیط زیستی داشته باشد و همانگونه که در بررسی ماده ۶۱ قانون برنامه سوم اشاره شد داشتن توجیه محیط زیستی طرح های لامحاله از مسیر ارزیابی اثرات محیط زیست می گذرد.

به عبارتی منظور از رعایت شرایط محیط زیستی به منظور کاهش هرچه بیشتر اثرات منفی و نامطلوب طرح بر روی محیط زیست می باشد که این امر می تواند مترادف ارزیابی اثرات محیط زیست باشد.

بدین ترتیب اذعان رعایت شرایط محیط زیستی طرح های دولتی را می توان گام موثری در جهت اعمال مدیریت محیط زیست و ارزیابی اثرات محیط زیست تلقی نمود.

در این ماده نیز نظارت بر رعایت شرایط محیط زیستی در طرح های مذکور به شورای اقتصاد محول شده است که به نظر می رسد با توجه به لزوم مطابقت توسعه با ملاحظات محیط زیستی و جلوگیری از دیدگاههای یکسونگر دستگاههای مختلف کشور می بایست ابتدا نظر سازمان حفاظت محیط زیست اخذ شده و در نهایت شورای اقتصاد تصمیم گیری نماید.

مقایسه مواد ۱۰۵ و ۸۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

- با مطالعه ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه این گونه به نظر می رسد که قلمرو پروژه های موردنظر این ماده مطلق بوده و دولتی یا خصوصی بودن آنها اهمیتی نخواهد داشت.

این در حالی است که قلمرو ماده فوق الذکر با بند (ج) ماده ۸۵ متعارض به نظر می رسد و در این بند تنها پروژه های دولتی که خواهان اخذ تسهیلات خارجی می باشند ذکر شده است.

- با مقایسه این دو ماده این گونه مستفاد می شود که مقصود از کلیه طرح ها و پروژه های تولیدی و خدماتی مقرر در ماده ۱۰۵ صرفاً مواردی است که با تسهیلات مالی داخلی عملی گردد. ولیکن در خصوص طرح های دولتی که با تسهیلات خارجی انجام می شوند، نظارت بر EIA با شورای اقتصاد خواهد بود، ضمن اینکه مشخص نیست شورای اقتصاد در تأیید توجیه محیط زیستی این پروژه ها ضوابطی را که در ماده ۱۰۵ مقرر شده است بایستی رعایت نماید یا خیر.

تحلیلی بر ماده ۱۲۲ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
بند الف) از ماده ۱۲۲ قانون برنامه سوم توسعه نشان دهنده اهمیت محیط زیست در پیوند و ارتباط با سرمایه گذاری های اقتصادی در زمینه نفت و صنایع نفتی می باشد و لزوم داشتن توجیه محیط زیستی برای احداث پالایشگاه یا سایر واحدهای تولید محصولات وابسته به صنایع نفت حکم و قانون بسیار ارزشمندی در جهت مدیریت محیط زیست و ضرورت ارزیابی اثرات محیط زیست نسبت به اینگونه صنایع و فعالیت های نفتی می باشد که در برنامه سوم مورد توجه قرار گرفته است.

به عبارتی در این ماده نیز توجیه محیط زیستی مترادف با ارزیابی اثرات محیط زیست تلقی شده و در نتیجه ارزیابی اثرات محیط زیست جهت احداث پالایشگاه و سایر واحدهای تولیدی وابسته به صنایع نفت الزامی می باشد.

گرچه احداث پالایشگاهها به استناد مصوبه شماره ۱۳۸ شورایعالی موقوف به ارزیابی اثرات محیط زیست می باشد ولیکن این بند از ماده ۱۲۲ نیز علاوه بر تأکید بر ارزیابی احداث پالایشگاه ها سایر واحدهای تولید محصولات وابسته به صنایع نفت را نیز به طور ضمنی مشمول داشتن گزارش ارزیابی محیط زیست می نماید.

مقایسه ماده ۱۰۵ و ۱۲۲ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس آنچه در ماده ۱۲۲ آمده است تأیید توجیه محیط زیستی تقاضای احداث پالایشگاه ها و واحدهای تولید سایر محصولات وابسته به صنایع نفت و همچنین احداث نیروگاهها و تأسیسات تولید برق از سوی بخشهای خصوصی و تعاونی داخلی و یا خارجی را بر حسب مورد وزارت نفت و نیرو اعطا نموده است که این امر خود یکی دیگر از استثنای تصریح نشده و ضمنی ماده ۱۰۵ می باشد.

در هر صورت علی رغم آنچه در ماده ۱۰۵ به صورت مطلق کلیه طرحها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی را مشمول EIA قرار داده و نظارت بر آن بر عهده سازمان برنامه و بودجه دانسته است لیکن در سایر مواد همین امر را به نهادهای دیگر محول نموده است.

در رفع این تعارض ها چاره ای نیست جز آنها با توسل به اصل تخصیص قاعده عام توسط قاعده خاص، موارد مندرج در مواد ۸۵ و ۱۲۲ را مختص ماده ۱۰۵ بدانیم.

تحلیلی بر آئین نامه اجرایی بند الف تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

در این ماده مرجع تعیین کننده طرح ها و پروژه های بزرگ مشخص شده است. بر طبق این ماده سازمان حفاظت محیط زیست می بایست طرح ها و پروژه های بزرگ را پیشنهاد نموده و توسط شورایعالی حفاظت محیط زیست طرح ها و پروژه های مذکور تأیید و تصویب گردند.

در این ماده منظور از طرح ها و پروژه های بزرگ مشخص نمی باشد و سوالات بسیاری را در ذهن مجریان قانون و یا مجریان پروژه ها مطرح خواهد کرد بطور مثال:

- آیا تعریفی در خصوص واژه بزرگ از طرف سازمان حفاظت محیط زیست و یا مراجع دیگری همانند سازمان مدیریت و برنامه ریزی ارائه شده است؟

- منظور از واژه بزرگ سطح است، مقیاس است، خروجی است یا پارامترهای دیگر

- آیا تنها طرح و پروژه های بزرگ ملزم به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست می باشند؟

- آیا سازمان حفاظت محیط زیست دارای صلاحیت تعیین پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی باشند یا خیر؟

در این تبصره سازمان حفاظت محیط زیست موظف گردیده است الگوهای ارزیابی اثرات محیط زیست طرح ها و پروژه های بزرگ را تهیه کرده و جهت تصویب به شورایعالی حفاظت محیط زیست ارائه نمایند.

به عبارتی در این تبصره مسئول و مقام صلاحیتدار جهت تدوین و تصویب الگوهای مورد نیاز ارزیابی اثرات محیط زیست در کشور مشخص شده است.

تحلیلی بر آیین نامه اجرایی ماده (۶۱) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس ماده ۲ این آیین نامه مبادله موافقتنامه طرح های عمرانی انتفاعی و غیر انتفاعی جدید، افزودن پروژه های جدید به طرحهای در دست اجرا و یا افزایش حجم و شروع عملیات طرح ها صرفاً با موافقت سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مبنی بر رعایت موارد زیر امکان پذیر می باشد:

الف) انجام مطالعات مبنی بر وجود توجیه فنی، اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی
ب) انجام مطالعات طراحی تفصیلی (متناسب با روش اجرای طرح، از جمله روش طراحی اجرای همزمان)
تحلیل این آیین نامه همانند تحلیل ماده ۶۱ قانون برنامه سوم توسعه می باشد، در این آیین نامه نیز بر ضرورت ارزیابی طرح های عمرانی تأکید شده و محدودیتی که در این ماده به چشم می خورد لزوم ارزیابی تنها برای طرح های عمرانی انتفاعی و غیرانتفاعی می باشد.

همانطور که قبلاً توضیح داده شد نظارت بر این امر نیز بر عهده سازمان مدیریت و برنامه ریزی است در صورتی که دستگاه متولی و ناظر بر انجام ارزیابی اثرات محیط زیست، سازمان حفاظت محیط زیست می باشد.

تحلیلی بر آیین نامه اجرایی بند الف ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

در بندهای ۴ و ۵ ماده ۲ آیین نامه اجرایی بند الف ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه، در زمینه بهره برداری از منابع طبیعی تجدید شونده و عمدتاً جنگل ها، مقررات و حکمی انشاء گردیده است که به هر حال نشان دهنده ضرورت انجام مطالعات محیط زیستی می باشد.

به عبارت دیگر تحقق و حسن اجرای بندهای مذکور ایجاب می کند که قبلاً مطالعات محیط زیستی در خصوص اثرات و پیامدهای بهره برداری از اراضی و منابع طبیعی در محیط زیست انجام شود تا ممنوعیت های مقرر در بندهای مذکور اعمال نشود.

برای آشنایی بیشتر با این استدال بندهای ۴ و ۵ ماده ۲ آیین نامه مذکور به شرح زیر قید می شود:
(بند ۴): هرگونه بهره برداری از اراضی و منابع طبیعی باید منطبق با استعداد طبیعی و توان بالقوه آن اراضی و یا منابع انجام شود و رعایت اصول فنی حفظ آب و خاک و به حداقل رسانیدن ضایعات محیط زیستی الزامی است.

در این بند بر حفاظت از محیط زیست تأکید شده است، همچنین به حداقل رسانیدن ضایعات محیط زیستی و اثرات منفی بر محیط زیست و نیز رعایت اصول فنی به منظور حفاظت از آب و خاک تنها از طریق ارزیابی اثرات محیط زیست امکان پذیر می باشد.

و بدین ترتیب با انجام اقدامات پیشگیرانه می توان ضایعات محیط زیست را به حداقل رسانید. در این بند به هیچ گونه طرح یا پروژه خاصی اشاره نشده است و این ماده به طور عام و کلی در خصوص بهره برداری از منابع طبیعی و کاهش هر گونه اثر منفی بر روی محیط زیست تأکید نموده است.

(بند ۵): هرگونه بهره برداری و یا فعالیت در منابع طبیعی باید به نحوی انجام شود که منجر به بروز اثرات منفی بر مناطق حساس از نظر بوم شناسی از قبیل تالابها، زیستگاههای جانوران وحشی حمایت شده، گذرگاه های حیات وحش، پارک های ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاههای حیات وحش، مناطق حفاظت شده، ذخیره گاههای جنگلی و پارک های جنگلی نگردد.

در این بند نیز بر حفظ محیط زیست تأکید شده است و کلیه فعالیت ها می بایست به گونه ای انجام شوند که اثرات منفی و جبران ناپذیری را روی محیط نداشته باشند، آگاهی از اثرات این فعالیت ها و کاهش اثرات منفی از طریق ارزیابی اثرات محیط زیست امکان پذیر خواهد بود.

در این بند تنها بر اثر فعالیت های توسعه ای بر روی مناطق حساس از نظر بوم شناسی اشاره شده است و در خصوص آثار طرح های توسعه ای سایر مناطق مطلبی عنوان نگردیده و توجه قانونگذار صرفاً بر روی مناطق حساس و اثر طرح ها و پروژه ها بر روی این مناطق می باشد.

تحلیلی بر آیین نامه اجرایی نحوه جلوگیری از آلودگی صوتی (مصوب ۱۳۷۸/۳/۱۹ هیأت وزیران)

در این ماده به صراحت ضرورت انجام ارزیابی محیط زیست البته از دیدگاه آلودگی صوتی در مورد فرودگاه ها و پایانه های حمل و نقل و توقفگاههای دائمی پیش بینی شده و احداث آنها موقوف به انجام ارزیابی اثرات محیط زیست گردیده است.

در این ماده علاوه بر ضرورت ارزیابی اثرات محیط زیست به هنگام احداث پروژه های فوق الذکر بر ضرورت ارزیابی اثرات محیط زیست به هنگام توسعه و تغییر محل این پروژه ها نیز اشاره شده است و این امر خود یکی از مزایای این قانون می باشد.

علی رغم آنها ماده ۱۰ آیین نامه اجرایی آلودگی صوتی محدود و مقید به مسائل مرتبط با آلودگی صوتی می باشد ولی نهایتاً ضرورت ارزیابی را در این بخش از فعالیت ها پوشش می دهد.

ضمناً اشاره می شود که در مصوبه شماره ۱۳۸ شورای عالی فرودگاهها مشمول طرح ارزیابی محیط زیست بودند و این ماده علاوه بر تأکید بر فرودگاه ها، پایانه های حمل و نقل و توقفگاههای نقلیه سنگین را نیز مشمول طرح ارزیابی قرار داده است.

تحلیلی بر آیین نامه (الگوی) ارزیابی اثرات محیط زیست

شورای عالی حفاظت محیط زیست آیین نامه الگوی ارزیابی اثرات محیط زیست را در ۱۰ ماده و ۸ تبصره در تاریخ ۱۳۷۶/۱۰/۲ بنا به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط زیست تصویب نمود.

تصویب آیین نامه الگوی ارزیابی اثرات محیط زیست بر اساس تأکید تبصره ۸۲ قانون برنامه دوم توسعه کشور برای انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط زیست بر اساس الگوهای مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست جهت پروژه ها و طرح های بزرگ تولیدی و خدماتی صورت گرفته است.

این آیین نامه برای هفت نوع پروژه بزرگ (بر اساس ابعاد و ویژگی آن) ضرورت انجام ارزیابی را مطرح نموده و برای آنها الگویی مناسب ارائه کرده است.

در این آیین نامه ابعاد و نکات قابل توجهی از جهت اصول ارزیابی اثرات محیط زیست به چشم می خورد و به نظر می رسد در تهیه آن از الگوها و ضوابط مشابه در برخی از کشورها استفاده شده باشد.

تحلیلی بر آیین نامه ارزیابی اثرات محیط زیست مصوب ۱۵۶ شورای عالی حفاظت محیط زیست

مطابق با مفاد ماده (۱) آیین نامه مذکور مجریان طرح ها و پروژه های هفت گانه موظفند به همراه گزارش امکان سنجی و مکان یابی پروژه ها نسبت به تهیه گزارش ارزیابی محیط زیست مطابق این الگو اقدام نمایند.

در این ماده تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست می بایست همزمان با گزارشات مکان یابی و امکان سنجی صورت گیرد ولیکن هیچگونه ضمانت اجرایی جهت تضمین این الزام در نظر گرفته نشده است و ممکن است طرح ها و پروژه های مذکور به دلیل عدم تخصیص بودجه و اعتبار لازم و یا بی توجهی به این ضرورت، پس از تهیه گزارشات امکان سنجی و مکان یابی که بر محور توجیحات فنی و اقتصادی صورت می گیرد، نسبت به ارزیابی اثرات محیط زیست اقدام نمایند.

در ماده ۲ این تبصره هفت نوع پروژه ای که ملزم به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست می باشند عنوان شده است. این پروژه ها عبارتند از:

الف) کارخانجات پتروشیمی در هر مقیاس

ب) پالایشگاه ها در هر مقیاس

ج) نیروگاهها با ظرفیت تولیدی بیش از یکصد مگاوات

د) صنایع فولاد در دو بخش زیر:

۱- واحدهای تهیه کننده خوراک ذوب و ذوب با ظرفیت تولیدی بیش از سیصد هزار تن در سال

۲- واحدهای نورد و شکل دهی با ظرفیت تولیدی بیش از صد هزار تن در سال

ه) سدها و سازه های دیگر آبی در سه بخش زیر:

۱- سدها با ارتفاع بیش از ۱۵ متر و یا دارای ساختارهای جنبی بیش از چهل هکتار و یا مساحت دریاچه بیش از چهارصد هکتار

۲- دریاچه های انسان ساخت در مساحت بیش از ۴۰۰ هکتار

۳- طرح ها و پروژه های آبیاری و زهکشی در وسعت بیش از یکصد هکتار

و) شهرک های صنعتی (با هر عنوان) در وسعت بیش از یکصد هکتار

ز) فرودگاهها با طول باند بیش از دو هزار متر

همان طور که مشاهده می شود، قانونگذار در این ماده تعدادی از پروژه ها را ملزم به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیست نموده و برای آنها مقیاسی را تعیین نموده است ولیکن در این ماده و مواد دیگر نسبت به نحوه برخورد صدور مجوز جهت طرح ها و پروژه های با مقیاس کمتر هیچگونه اشاره ای نشده است. در نتیجه بسیاری از طرح ها و پروژه هایی که تحت این ضوابط قرار نمی گیرند، با احتمال اثرات آلودگی و تخریب در محیط زیست، به دلیل عدم ضرورت ارائه گزارش ارزیابی به سهولت قادر به اخذ مجوز خواهند بود.

با مطالعه مواد ۳ و ۴ این آیین نامه مشاهده می شود که تنها زمانی پروژه های فوق الذکر بدون در نظر گرفتن ابعاد و مقیاسشان مشمول ارزیابی اثرات محیط زیست خواهند شد که:

- ۱- پروژه های مذکور یا در مناطق ویژه زیستی و یا در فاصله تأثیرپذیر از آنها واقع شوند.
- ۲- طرح ها و پروژه های هفت گانه فوق در فاصله تأثیرگذار یا تأثیرپذیر از طرح ها و پروژه های مندرج در ماده ۲ قرار گیرند.

شایان ذکر است که فهرست مناطق ویژه زیستی و فواصل تأثیرگذار و تأثیرپذیر توسط سازمان حفاظت محیط زیست تهیه و منتشر می شود.

از ماده ۵ تا ماده ۱۰ این آیین نامه به فرآیند ارزیابی اثرات محیط زیست در کشور و تهیه گزارش ارزیابی اختصاص داده شده است.

با توجه به الگوی ارزیابی اثرات محیط زیست در ایران، مطالعات ارزیابی اثرات محیط زیست بایستی همزمان با فاز شناسایی و در مراحل امکان سنجی پروژه صورت گیرد.

جهت مقایسه وضعیت اجرای پروژه ها دو گزینه در نظر گرفته شده است:

گزینه اول: گزینه اجرای پروژه، در این گزینه به روش های تقلیل اثرات نامطلوب توجه خاصی معطوف شده است.

گزینه دوم: گزینه عدم اجرای پروژه، در این گزینه فرض گردیده است که در صورت عدم اجرای پروژه وضعیت منطقه نسبت به وضع موجود با توجه به روند تغییرات محیط زیست در گذشته چه تغییراتی خواهد نمود و تغییرات معمول محیط که در روند توسعه عمومی منطقه ایجاد می گردد مدنظر قرار می گیرد. این فرآیند به منظور درک بهتر میزان تأثیرات گزینه اجرایی پروژه در محیط صورت می گیرد. (۴)

منابع و مأخذ

- ۱- دفتر حقوقی و امور مجلس، مجموعه قوانین و مقررات محیط زیست ایران، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۳
- ۲- دفتر حقوقی و امور مجلس، مجموعه مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۰
- ۳- شریعت، محمود، منوری، مسعود، مقدمه ای بر ارزیابی اثرات زیست محیطی، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۵
- ۴- کیانی، مزده، پایان نامه تحصیلی مقطع کارشناسی ارشد رشته مدیریت محیط زیست- حقوق محیط زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران- علوم تحقیقات، سال ۱۳۸۵
- ۵- کیوانی، ناصر، ضوابط و استانداردهای زیست محیطی، انتشارات دایره سبز ۱۳۸۲
- ۶- منوری، مسعود، ارزیابی اثرات زیست محیطی، انتشارات میترا، ۱۳۸۶
- ۷- میراب زاده اردکانی، پرستو، راهنمای ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۸
- ۸- متانی، محمدعلی، قوانین و مقررات برنامه های اول، دوم، سوم، چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۶

www.aftab.ir/articles/social/environment

www.Unep.ch/etu/publications

EIAwww.dsi.gov.tr/english/yusufeli/report/yusufeil

FORRSAT